

Мср АНА ВУКАДИНОВИЋ
Старовласовска 5, Рашка, Србија
Е-адреса: anavukadinovic1111@gmail.com

ВЕЛИКИ КАЗНАЦ ЈОВАН ДРАГОСЛАВ: ВЕЛМОЖА КРАЉА МИЛУТИНА

САЖЕТАК: Као део процеса византинизације, који је захватио целокупно српско друштво од краја XIII века, вести о велможама постају учесталије и подробније. Исцрпљујући све доступне изворе, рад има за циљ да прикаже животни пут једног великаша из непосредног окружења краља Милутина. Изворне вести о великом казнацу Јовану Драгославу откривају нови аспект у животу властеле од времена краља Милутина – ктиторску делатност.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: византинизација, велможа, велики казнац, ктиторство, Богородица Одигитрија, Муштуиште

Време владавине краља Милутина обележено је суштинским променама у сваком сегменту живота: културном, економском, политичком, друштвеном, приватном и јавном. Настале промене оставиле су трага и у животима припадника властелског сталежа. За непуних четрдесет година Милутинове владавине, промене су биле корените и по први пут оставиле осетног трага у изворима. Упркос свему, сачуване вести о краљевим велможама су скромне, често сведене на помен у појединим документима. Подаци су још оскуднији када је у питању властела нижег ранга. Све то отежава и чини скоро немогућим формирање целовитих појединачних профила велможа из окружења краља Милутина.

Из времена краља Милутина потичу прве црквене грађевине, али и писани трагови о задужбинарству властеле. Очуване задужбине из ранијих раздобља подигли су чланови владарске породице. На тој чињеници почива уверење да је ктиторско право било ограничено на владара и чланове његове породице и да тек у време краља Милутина то право стиче и властела. У прилог томе говори интензивно усвајање византијских обичаја, након краљевих освајања у деветој деценији XIII века, међу којима је задужбинарство припадника племенитог рода имало важну улогу. Истраживачи се углавном

слажу да је једна од препрека ранијој појави властелинских задужбина била материјалне природе, јер је властели недостајала новчана подлога да би се остварили као ктитори. С друге стране, изгледа да су српски владари чували то право за себе и чланове своје породице. Успешним освајањима на византијском тлу, економски положај властеле, у првом реду велможа, значајно се поправио. Када је био испуњен овај услов, велможе су, по угледу на ромејско племство, прижељкивали право ктиторства и за себе. Не треба занемарити још један важан аспект ктиторског права – властела је добила начин да се спасе од заборава. Омогућавајући властели уживање у овом праву, краљ Милутин је исказао бригу за њих: не само да им је обезбедио економски просперитет, већ им је пружио средство и начин којим су могли да „остваре однос према Богу и будућем животу у циљу спасења, и тиме испуњење највеће и најзначајније за хришћане свете врлине – љубави”¹. Тако су закорачили у потпуно нову сферу, која ће, под Милутиновим наследницима, постати уобичајени израз моћи и вере властелина. Ипак, све наведено мора се узети са резервом. Имајући у виду бурну прошлост простора на коме је живео српски народ у средњем веку, то што властеоски споменици из времена пре краља Милутина нису очувани и што нема писаних трагова о њима, не значи да их није било. Зато морамо бити обазриви приликом доношења закључака о почелима задужбинарства српске властеле.

Први познати ктитор који није припадао владарском роду био је Милутинов велможа Јован Драгослав. Једина вест о његовој ктиторској делатности је натпис на надвратнику изнад западног улаза у Цркву Богородице Одигитрије у селу Муштушту код Призрена.² Према тексту натписа, црква је подигнута 6823. године по византијској ери, тј. 1314/1315. године, „ва дан прѣвисокаго кралѣ. ѱроша сѣ трѣдомѣ і сѣ поспешениемѣ. іѡан(а) великаго казнца. драгослава сѣ еленомѣ. с(ѣ) подрѣжјемѣ своимѣ. і станишомѣ с(ѣ)номѣ си. и сѣ аномѣ дѣштерию си”³. Да је у питању велможа који је заузимао високи положај у краљевој служби, сведочи титула великог казнаца. То је била највиша титула у време Краљевства. С обзиром на то да је у Српској држави постојало више казнаца, епитетом *велики*, који је стајао само испред титуле краљевог казнаца, а који се по положају налазио изнад свих осталих, истицана је непосредна служба краљу. У надлежности казнаца налазили су се послови везани за владаре, односно државне финансије. Он је бринуо о свим владарским приходима и расходима.⁴ Дакле, реч је о краљевом блиском сараднику. Пошто је у питању озбиљно задужење, на том положају морала је бити личност у коју је владар имао потпуно поверење, неко њему близак и поуздан, али истовремено и вешт у тој области. Осим имена и титуле ктитора, на натпису су сачувана и имена чланова његове породице, о којима ће бити речи касније.

¹ И. М. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањина*, Филозофски факултет, Београд 1994, 27.

² *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији. Идентитет, значај, угроженост*, ур. М. Марковић, Д. Војводић, Српска академија наука и уметности, Београд 2017, 308–309.

³ Г. Томовић, *Морфологија ћириличких најписана на Балкану*, Историјски институт, Београд 1974, 48.

⁴ М. Благојевић, „Казнац”, *Лексикон српској средњег века*, прир. С. Ђирковић, Р. Михалчић, Knowledge, Београд 1999, 378.

Звање великог казнаца било је звање којим се завршавала каријера. Ако то имамо у виду, сигурно је да је Јован Драгослав започео своју политичку каријеру на неком нижем положају. Према досадашњим сазнањима, великог казнаца Јована Драгослава могуће је поуздано идентификовати са казнацем Драгославом, властелином краља Милутина.

Најстарији сигуран помен властелина Драгослава налази се у повељи краља Милутина манастиру Светог Ђорђа (Горга) код Скопља, из 1299/1300. године, и у вези је са поседом који је Драгослав даровао томе манастиру: „И Драгослав(ъ) казнѣцъ даде ѿтъ тѣстѣнине си виноградиште Марово 8 Боутели”.⁵ Драгослав, дародавац манастира Светог Ђорђа, обављао је службу казнаца у локалној управи, највероватније у граду Скопљу или у његовој околини. Захваљујући овој вести, можемо потврдити да је велики казнац Драгослав обављао и службу казнаца, до које је, може бити, напредовао са неког нижег положаја. Други сигуран помен Драгослава и његове супруге је из нешто каснијег времена. У питању је запис анагноста Радина Нагоричанина из Жеглигова.⁶ Завршетак преписивања рукописа Радин датира владавином краља Милутина и краљице Симониде, а још ближе „при казнѣци Драгославѣ и казнѣчиц(и) кира Јелелѣ (!), вбладаюштоу казнѣцоу Соушицею, љеги се краљ разѣмири з (Г)рѣки“.⁷ С обзиром на то да се хронолошка одредница „љеги се краљ разѣмири з (Г)рѣки” (када је краљ заратио с Ромејима), датира између 1308. и 1311. године или, што је мање вероватно, 1311–1313. године, Драгослав је и тада био казнац, и то у Сушици.⁸ Према томе, велики казнац постао је у периоду између 1308. године, када се најраније датира запис анагноста Радина и 1314–1315. године када је с том титулом наведен у кти-торском натпису на својој задужбини. Прецизније хронолошко одређење за сада није могуће.

До сада изнете идентификације великог казнаца Драгослава са казнацем Драгославом у повељи краља Милутина и запису анагноста Радина, недвосмислено потврђују да је реч о истој личности. Иако о почецима његове политичке каријере нема сигурних вести, могуће је да је прошао кроз још нека дворска звања и дужности. Занимљива је претпоставка Радослава Грујића о хијерархијском напредовању казнаца Драгослава према којој је он најпре био *слуѣа*, пошто се идентификује са извесним *слуѣом* Драгославом, сведоком у исправи краља Милутина Дубровчанима из периода око 1289–1291. године, затим *казнац* у хрисовуљи за манастир Светог Ђорђа из 1299–1300. године, па *велики казнац* 1314–1315. године и коначно *гесѣоѣи* 1326. у повељи краља Стефана за Призренску епископију.⁹ Слугу Драгослава, који је наведен као

⁵ *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писам Србије, Босне и Дубровника I, 1186–1321*, прир. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Историјски институт, Београд 2011, 319.

⁶ Лист са записом писара, што га је са својих путовања по европској Турској донео у Русију Виктор Григорович. Данас се чува у Руској државној библиотеци у Москви (ф. 87, бр. 11/3 /1693/).

⁷ *Сѣтари срѣски записи и најѣиси I*, сакупио и средио Љ. Стојановић, Српска краљевска академија, Београд 1902, 16.

⁸ М. Марковић, „Прилози за историју светог Никите код Скопља”, *Хиландарски зборник* 11 (2004), 72–74.

⁹ Р. Грујић, „Теодора, мати цара Душана”, *Гласник Скопској научној друштва*, књ. 1, св. 2 (1925), 322.

сведок у исправи краља Милутина Дубровчанима 1289/91. године, можда и можемо поистоветити с Драгославом који се помиње деценију касније као казнац. Томе у прилог ишло би и звање слуге које је казнац Драгослав могао имати на почетку своје каријере, јер је ово звање заузимало ниже место на хијерархијској лествици звања и титула, а томе би одговарала и хронологија.¹⁰ Међутим, истоветно име, Призрен као место издавања повеље и град у чијој околини су се налазили баштински поседи великог казнаца Драгослава нису довољно јаки аргументи како бисмо тврдили да је у време краља Стефана Дечанског носио титулу деспота. Зато ово питање остаје отворено.

Могућношћу изједначавања личности слуге Драгослава и великог казнаца Драгослава, не исцрпљују се комбинације могућих титула које је носио овај велможа краља Милутина. Пишући о мајци цара Душана, краљици Теодори, Радослав Грујић износи закључак који је, у светлу нових сазнања, савремена историографија одбацила, али га је неопходно поменути. Полазећи од тога да је Теодора била растављена од краља Стефана Дечанског, Грујић закључује да се она удала за неког деспота, погрешно идентификујући деспотицу из повеље краља Душана о дару Цркве Светог Ђорђа манастиру Хиландару (1340) са Теодором.¹¹ У потрази за истакнутим српским велможом с деспотском титулом, који би могао бити Теодорин муж, Грујић га налази у деспоту Драгославу, који се помиње у хрисовуљи краља Стефана Дечанског за Призренску епископију.¹² Грујић деспота Драгослава идентификује са Милутиновим великим казнацем Драгославом.¹³ Наравно, није потребно посебно говорити о томе да је Теодора по доласку Стефана на власт преминула, те да никаквог брака није могло бити. Упркос чињеници да је тешко одрживо, ово становиште ипак није изгубило актуелност, бар онај његов одељак који се односи на идентитет деспота Драгослава. Заправо, како стоје ствари са изворима, не можемо га одбацивати, али ни прихватити. Ипак, могућност да је реч о истој личности веома је мала. У време када се помиње у повељи краља Стефана Дечанског, 1326. године, Драгослав би био у дубокој

¹⁰ Утврђујући судски имунитет манастиру у Скопској хрисовуљи, краљ Милутин наводи према хијерархији представнике централне власти који немају право да суде људима Светог Ђорђа: „ни казњџ, ни тепчији мали, ни соудија вели ни мали, ни севасть, ни прахторџ, ни севасть градски, ни прахторџ градџски, ни страже гр[а]доу, ни соудија гр[а]доу, ни соудија жоупски, ни кнезџ жоуп(џ)ски” (*Зборник средњовековних ћириличких њовеља и њисама Србије, Босне и Дубровника I, 1186–1321*, 326). Исти је случај и када су у питању велможе. У Првој дечанској хрисовуљи, око 1330. године, хијерархијски су наведене титуле учесника сабора од највишег ка нижем: „и казњџ, и тепчије и војводи и слоугџ и ставилџе” (М. Грковић, *Прва хрисовуља манастира Дечани*, Београд 2004, 80).

¹¹ Иако деспотицу краљ Душан назива у повељи мајком, у питању је била његова тетка, Теодорина сестра, деспотица Марија. Она је заиста била удата за деспота Алдимира, али је његово достојанство било бугарског порекла (С. Марјановић-Душанић, Т. Суботин-Голубовић, „Повеља краља Стефана Душана о поклону цркве Св. Ђорђа и села Полошко манастиру Хиландару”, *Стари српски архив* 6, 2007, 56–68).

¹² Деспот Драгослав који се помиње у повељи из 1326. године био је, заједно са призренским епископом Арсенијем, послат да поврати поседе епископије који су били узурпирани. Претпоставља се да је своју титулу добио од бугарског цара. Наведену идентификацију одбацује Божидар Ферјанчић (Б. Ферјанчић, *Десјоџи у Византији и јужнословенским земљама*, Српска академија наука и уметности, Београд 1960, 157–158).

¹³ Р. Грујић, *н. г.*, 322.

старости, тако да је тешко поверовати да би могао за краља да обави посао који му је у исправи поверен.¹⁴

Не малу пажњу истраживача привлачило је и име под којим се Драгослав у доступним изворима јавља. Само једном, у ктиторском натпису, наводи се као *Јоан Драгослав*.¹⁵ Употреба имена Јован отворила је могућност за различита тумачења, од којих већину није могуће доказати, мада их неки истраживачи ипак прихватају. Заступљена су три могућа објашњења за употребу имена Јован. Прво се односи на могућност да је Јован било монашко име великог казнаца, те да је у тренутку настанка натписа већ био монах.¹⁶ Ова претпоставка одмах наилази на тешкоћу која стоји у вези с чињеницом да је тешко разликовати када се ради о монашком имену, а када не. У неким случајевима наглашено је да је у питању монах, као у натпису Дамјана Радослава.¹⁷ Међутим, такви случајеви су ретки, те се користе други показатељи да је у питању монах. Најчешће се срећемо са формулом у којој се наводи ново, монашко име, након чега следи формулација „зовомь мирьскимь” или нека њена варијанта, и световно име.¹⁸

Друга могућност, јесте да је Јован библијско име које је овај велможа имао уз своје народно име Драгослав. Разлог зашто чешће наилазимо на употребу имена Драгослав, можда треба потражити у томе што је крштено име било изван свакодневне употребе. Овакав закључак одговара оном који доноси Георгије Острогорски: „Као што се зна, појава двају имена – од којих је обично (али не и увек) једно хришћанско или библијско, а друго народно – често се сусреће и јужнословенским земљама тог времена”.¹⁹ С обзиром на то да је у питању ктиторски натпис, разумљиво је зашто користи оба своја имена, као и своје звање, имајући у виду да је натпис намењен будућим нараштајима и допринос је сећању на задужбину и њеног ктитора.

Треће објашњење које срећемо у историографији односи се на претпоставку да је Јован титуларно име, и то не само у случају Јована Драгослава

¹⁴ Становиште о српском пореклу титуле деспота коју је носио дотични Драгослав, као и родбинску повезаност деспота Драгослава са Немањинима с обзиром на то да се деспотска титула додељивала само сродницима, заступао је Стојан Новаковић (С. Новаковић, „Византијски чинови и титуле у српским земљама XI–XV век”, *Глас СКА* 78, 1908, 238, 244). Ипак, пре проглашења Царства, српски владари нису могли додељивати царска звања, могли су то чинити само византијски и бугарски цар.

¹⁵ Г. Томовић, *н. г.*, 48.

¹⁶ Мишљење о монашком имену Јован/Јоан заступа Сима Ћирковић (С. Ћирковић, „Драгослав”, *Српски биографски речник*, 3, Матица српска, Нови Сад 2007, 385–386). Уколико се заиста радило о монашком имену, то би значило да у време настанка натписа, 1314–1315. године, Јован Драгослав више није обављао службу великог казнаца.

¹⁷ У натпису стоји: „Прѣстави се р[а]бъ х(рист)у [м(о)н(а)]хъ дамиіа[нъ ми]рскимъ [з(ов)о]мъ радосл[авъ] ѿбра[дик]ъ“ (Г. Томовић, *н. г.*, 69).

¹⁸ Један од таквих примера јесте ктиторски натпис Драгослава Тутића, чије је монашко име било Никола: „Азъ рабъ хр(и)стоу николае а зовомь мирьскимь драгославъ тоутиць” (Г. Томовић, *н. г.*, 53). Оваких примера било је више од оних у којима се конкретно наводи да је реч о монаху. Став да је Јован било монашко име заступа и М. Благојевић, *Државна уйрава у српским средњовековним земљама*, Службени лист СРЈ, Београд 2001², 21, нап. 18.

¹⁹ Г. Острогорски, *Византија и Словени*, Просвета, Београд 1970, 275. Међутим, исти аутор закључује и да је име Јован било изузетно распрострањено „па су његови носиоци нарочито истицали своје друго име, како би се јасније разликовали од својих савременика и претходника истог имена и истог или сличног положаја” (*Истио*). Ово објашњење не делује уверљиво.

већ и код неких других велможа, конкретно – оних са титулом деспота у Царству. Имајући у виду расположиву грађу, питање ствара велике тешкоће. Хипотезу о титуларном имену Јован, када је у питању Милутинов велможа Драгослав, заступао је Светислав Мандић. Не само да је веровао да је Јован титуларно име и да га је Драгослав добио од српског архиепископа Саве III као награду, будући да је први ктитор из редова властеле, па је осталој властели дао пример, већ је и закључио да је Драгослав први властелин који је носио титуларно име Јован.²⁰ Не постоји доказ о доследној употреби титуларног имена Јован, нити било каквог титуларног имена међу српском властелом. Имајући то у виду, ово становиште не може се прихватити.

Када је у питању породица великог казнаца, њихова имена су наведена у ктиторском натпису 1314–1315. године. Осим на том месту, име Драгослављево супруге Јелене среће се и у запису анагноста Радица, где су уз њено име наведене и титуле казначича и кира.²¹ Византијску титулу *кира* у овом периоду често срећемо у повељама краља Милутина испред појединих женских имена најчешће приликом навођења дародаваца манастирима или пређашњих власника купљеница у новоосвојеним областима.²² У истом запису, Јелена се титулише и женским обликом титуле свог мужа – казначича. Ово је јединствен пример када је звање казнаца у питању – да се његова супруга назива казначичом.

Што се тиче околности под којима је дошло до склапања брака и времена када се то догодило, ништа ближе не може се рећи. У време издавања Скопске повеље 1299–1300. године, брак је већ био склопљен, с обзиром на то да је казнац Драгослав манастиру приложио виноград који је био његова *ѿасѿнина*, тј. мираз његове супруге. На основу ове вести, могли бисмо закључити да је до брака дошло у периоду између освајања града Скопља и његове околине током Милутиновог похода 1282. године и издавања хрисовуље за манастир Светог Ђорђа код Скопља 1299/1300. године. Прецизније хронолошко одређивање није могуће, будући да остали помени Драгослава у изворима припадају већ XIV веку. Ако имамо у виду да се *ѿасѿнина* казнаца Драгослава налазила у околини Скопља, затим оквирно време склапања брака и Јеленино име, не можемо одбацити могућност да је она била грчког порекла, јер је тек Милутиновим освајањем у овој области успостављена српска власт, те раније није било поседа који су припадали српској властели.²³ Осим, супруге Јелене, у ктиторском натпису наведена су у имена њихове деце, сина Станише и кћери Ане. Ово је њихов једини помен у изворима.

²⁰ С. Мандић, *Чрије и резе. Фрагменти сѿарој именика*, Слово љубве, Београд 1981, 70–75. Осим Мандића, претпоставке о титуларним именима српских деспота изнео је и Ђорђе Стричевић, „Једна хипотеза о титуларном имену српских деспота XIV века”, н. с., *Сѿаринар* 7–8 (1956–1957), 113–129.

²¹ *Сѿари срѿски записи и најѿиси I*, 16.

²² Р. Михалчић, „Кир”, *Лексикон срѿској средњеј века*, 306. Када се титула односила на мушкарце – *кир*, углавном се користила испред имена грчке властеле у новоосвојеним територијама, а исти је случај и са женским обликом. Титула је позајмљена из Византије, али није остала ограничена само на ословљавање грчке властеле. У женском облику честа је као епитет за владарке или жене обласних господара.

²³ Освајање Скопља извршено у време краља Уроша I било је краткотрајно и тешко да је оставило трага у овој области.

Порекло казнаца Драгослава није познато. Ипак, вероватно га треба тражити у некој утицајнијој властеоској породици, ако имамо на уму домете које је у својој каријери достигао. Положаји у централној управи често, мада не увек, додељивани су потомцима таквих породица. Када је у питању старост казнаца Драгослава, наслућујемо да је рођен педесетих или шездесетих година XIII века. Сумњамо да би функцију великог казнаца могао обављати неко ко већ није био у зрелим годинама.

Како смо раније навели, Драгослав је имао извесне поседе у околини Скопља, а који су били део мираза његове супруге Јелене. Међутим, шта је све спадало у тај мираз, осим виноградишта у селу Бутелу, није познато. Није познато ни да ли му је краљ Милутин доделио неке поседе у новоосвојеним областима, што, с обзиром на његов положај, не треба искључити. Захваљујући запису анагноста Радина, познато је да је казнац Драгослав држао у својој власти село Сушицу код Скопља. Да ли је ово село било део Драгослављевог *џаштинине* или је реч поседу који је добио од краља Милутина, не може се утврдити. Упркос томе, његова првобитна баштина налазила се у околини Призрена. Познато је да је ту држао село Муштуште у коме је подигао своју задужбину, а да ли је ово село добио од краља или је у посед ушао као наследник, извори не бележе. Као што видимо, у власти казнаца Драгослава сигурно су се налазила два села, мада може бити да је држао још неки посед. Већ и два села у његовој власти, сведоче о положају коју је казнац заузимао с обзиром на то да поседи српске властеле пре Милутинових освајања нису била велики.

Нема сумње, сва Драгослављева остала постигнућа довела су га до те, слободно можемо рећи, кључне тачке његовог живота – подизања задужбине. Освајањем византијских области и успостављањем нове власти, српска властела могла је ближе да упозна начин живота византијске аристократије. Свакодневни живот у окружењу у коме доминирају споменици византијске културе, у првом реду цркве и манастири чији задужбинари нису били само цареви и чланови царске породице, већ и ромејско племство, морао је оставити снажан утисак на српске властодршце. Таква могућност постаје реална и доступна српским велможама.²⁴ Захваљујући материјалној подлози, која се углавном заснивала на плодовима освајања, остварен је први услов неопходан за подизање задужбина. Добијањем владареве дозволе, испуњен је други услов. Немогуће је не приметити утицај Византије и у томе. Владар који је војним и политичким деловањем обезбедио економски напредак својој властели, дозволом да буду ктитори, бринуо је и за њихов духовни просперитет. Гледано с економске стране, овај уступак владара није био занемарљив, имајући у виду како се то одражавало на владареве финансије. Очигледно, брига о оданом велможи била је важнија. Краљ Милутин утицао је на своје велможе на још један начин. Подижући из основе нове цркве и манастире, обнављајући старе, запуштене и порушене, дарујући их нештедимице, краљ је успоставио образац који је властела требало да прати.

Сасвим је разумљиво што је први познати задужбинар међу српским великашима био уједно и краљев најближи сарадник, упућен у све краљеве

²⁴ Припадницима властеоског сталежа на нижем хијерархијском ступњу ктиторско право биће доступно тек касније.

активности. Оправдано је мишљење да је „казнац Јован Драгослав као личност која води рачуна о краљевом богатству и поседима морао бити упућен у послове око подизања и украшавања храмова свога суверена; можда је он вршио, бар посредно, исплату сликарима који су радили за краља Милутина”.²⁵ Нема сумње да је био упућен у краљеве послове, посебно финансијски захтевне као што је градња задужбина.²⁶

Разлог за подизање задужбине такође је био по угледу на владара. Владар и велможе, своју бригу за душу могли су да искажу на начине који осталим људима нису били доступни. С обзиром на то да владарева повеља о оснивању цркве великог казнаца није сачувана, не можемо говорити о личним разлозима ктитора за подизање задужбине, међутим постојали су и они који су били универзални. Њих најбоље описују речи ктитора. Тако краљ Стефан Дечански осећа да „треба да учиним и неки богоугодни спомен у животу мојем, не би ли како добру реч стекао после разлучења ми од овога сујетнога живота. Јер видим да моји прародитељи и родитељи и други учинише добра дела Богу и људима, и уз то подигоше од основа божанствене храмове на хвалу и прослављење Богу, а себи на вечни спомен и на чување тела по разлучењу душе од тела, као што се види”.²⁷ Нема сумње, Јована Драгослава водиле су сличне или исте мисли и осећаји: жеља да осигура вечни помен и искупљење душе.

Бирајући место за своју задужбину, Драгослав је изабрао да је сагради у селу Муштутишту, на свом првобитном поседу, у старим српским земљама.²⁸ Није познато да ли је и којим поседима је обдарио своју задужбину. Посвећујући задужбину Богородици Одигитрији, Јован Драгослав се водио својим личним, интимним разлозима у које не можемо проникнути, али немогуће је не приметити да је ово прва позната црква посвећена изображењу Богородице Путеводитељке у Српској држави. А опет, случајно или не, не можемо занемарити чињеницу да је икона Богородице Одигитрије хиландарска престона икона.²⁹ Осим ове везе са престолом иконом светогорске задужбине Немањића, култ Богородице био је изузетно развијен у православном свету, па и у српским земљама, нарочито у XIV веку. Као посредници и заштитници, често су јој посвећиване задужбине.

Задужбину великог казнаца Јована Драгослава срушили су албански екстремисти јуна 1999. године. Саграђена у српско-византијском стилу, имала је основу уписаног крста над којом се уздизала осмострана купола, која је почивала на четири стуба. Зидана је наизменичним редовима камена и опеке, док је полукружна олтарска апсида носила сложенију декорацију у

²⁵ И. М. Ђорђевић, *н. г.*, 55.

²⁶ Довољно је сетити се у изворима потврђеног учешћа казнаца, тепчија и осталих представника власти у подизању манастира Дечана.

²⁷ *Данилови насџављачи: Данилов Ученик, дрући насџављачи Даниловој зборника*, прир. Г. Мак Данијел, Просвета и Српска књижевна задруга, Београд 1989, 55.

²⁸ Подизање задужбина у новоосвојеним областима биће одлика ктитора из времена краља и цара Душана.

²⁹ Икона Богородице стајала је на иконостасу старе Немањине цркве на Светој Гори. Више о томе на сајту: http://www.hilandar.info/strana.php?strana_id=180 (приступљено 12. септембра 2023).

комбинацији опеке и малтера.³⁰ С обзиром на то да је ктитор Јован Драгослав био упознат са финансијским пословима краља Милутина, у које је спадала и исплата зидара и сликара, а неке је вероватно и лично познавао, то му није било тешко да дође до најбољих, тим пре што је свакако имао средстава да их себи приушти. Претпоставља се да је осликавање трајало између 1317. и 1320. године и да су у раду учествовала двојица сликара. Иако су фреске биле слабо очуване, ипак су сведочиле о великом умећу уметника.³¹ Уз све остало, и то посредно говори о високом статусу великог казнаца. Ктиторски портрет није сачуван, тако да није могуће претпоставити како је овај велможа изгледао.

Владавина краља Милутина обележена је великим променама у свим аспектима живота, у првом реду владара, али и његових властелина. Узроци тих промена били су разнолики, али сви имају један корен – Византију. Јован Драгослав, осим што се по свом утицају и положају налазио у самом врху државне и друштвене хијерархије, као близак сарадник краља, своју историјску улогу ипак није одиграо у политици. Остаће сачувано сећање на њега као првог познатог ктитора из редова властеле.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Received: 2024/4/20

Accepted: 2024/4/29

ANA VUKADINOVIĆ, Ma
Starovlasovska 5, Raška, Srbija
E-mail: anavukadinovic1111@gmail.com

GREAT KAZNAC JOVAN DRAGOSLAV: KING MILUTIN'S NOBLEMAN

SUMMARY: Owing to the founder's inscription above the entrance to the Church of the Virgin Hodegetria in the village of Mušutište from the second decade of the 14th century, which mentions the name „iwan(a) великаго казнаца драгослава” (*iwan(a) vĕlikago kaznca. dragoslava*), the oldest memory of a Serbian lord-founder has been preserved. However, with the title of the *great kaznac* that stands next to the nobleman's name in the inscription, his career had been ending, thus the inscription was the starting point for the reconstruction of Jovan Dragoslav's biography. Other available sources, mostly allow tracing his rise from the service of a servant (*sluga*), which he probably started his career with, through the service of *kaznac* in the vicinity of Skopje, at the beginning of the 14th century. It seems that he performed this service for the longest period of time since he is also mentioned with it around 1308–1311 in the record of Anagnost Radin on the last page of manuscript he wrote. The private life of Jovan Dragoslav can only be seen to a limited extent: despite the fact that only assumptions can be made about his origin, position, and size of the property, the sources mention his wife, *kaznačica* Jelena, as well as his children. Parallel to the political progress of Jovan Dragoslav, the process of adoption of Roman customs among the Serbian noblemen is being followed, one expression of which is the foundation by which the *great kaznac* saved himself from oblivion.

³⁰ Црква Св. Богородице Одишћирје, Споменици културе у Србији, Српска академија науке и уметности.

³¹ Више о сликарству ове цркве погледати у: И. М. Ђорђевић, *н. г.*, 131.

Apart from being a reflection of the power that Jovan Dragoslav wielded as a figure at the top of the state hierarchy, the building of the Church of the Virgin Hodegetria, modeled on the ruler, was also a reflection of his faith.

KEYWORDS: Byzantinization, nobleman, great kaznac, foundation, the Virgin Hodegetria, the village of Mušutište